

YUNANCA KAYNAKLARDA ÇANAKKALE SAVAŞI

Ünsal BAŞAK*

Öz

Çanakkale Savaşı sadece ülkemizin değil tüm bölgenin ve Yunanistan'ın siyasi hayatında da büyük izler bırakmıştır. Savaş öncesinde Yunan Kralı Konstantin, Almanya yanlısı politika izlerken, Başbakan Venizelos ise İngiltere yanlısı politika izlemektedir. Çanakkale Savaşı sonunda müttefiklerin yenilmesi Kral Konstantin'in ülkedeki gücünü arttırmış, bunun üzerine Venizelos müttefiklerden yardım istemiştir. Müttefikler tarafından Selanik'in işgal edilmesi ve burada Venizelos'un başkanlığında Kral Konstantin'e karşı kurulan hükümet, Yunanistan'da daha sonraki yıllarda da etkisini gösterecek (Εθνικός Διχασμός) milli bölünmenin ilk adımını oluşturmuştur. Bu çalışmada Yunanistan Milli Kütüphanesi'nde yapılan arşiv araştırmasından faydalanılarak dönemin en yaygın ulusal gazetesi olan Embros ve diğer Yunanca kitaplarda Çanakkale Savaşı'nın nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Embros, Venizelos, Ethnikos Dihamos, Kral Konstantin.

Abstract

The Gallipoli Campaign On The Greek Sources

The Gallipoli Campaign has left large scars not only in our country but also Greece's political system. Before the war The Greek King Constantine had followed a policy which was partial by the Germany, Prime Minister Venizelos had followed a policy which supported by the Britain Empire. The defeat of the Allies at the end of the Campaign of Gallipoli has increased the power of King Constantine in the Greece, and thus Venizelos had to ask for the help of the allies. After that with the help of Allies (like the occupation of Thessaloniki by Allies) a second government was established by Venizelos against the king. That government was the first phase of the national separation (Εθνικός Διχασμός). In this study, it will be searched with benefitting the most national wided newspaper "Embros" in Greece on that period and other Greek books, how to discuss the Gallipoli campaign .

Keywords: Gallipoli, Embros, Venizelos, Ethnikos Dihamos, King Constantine.

* unsal79@mynet.com

Giriş

1.Dünya Savaşı'nın en önemli olaylarından biri olarak nitelenen Çanakkale Savaşı sonuçları itibarıyla sadece savaşan taraflarda değil, Yunanistan gibi Çanakkale Savaşı sırasında tarafsız olan ülkelerde de derin izler bırakmıştır.

Bu çalışmada Çanakkale Savaşı'nın Yunanistan tarihi açısından ne ifade ettiği konusu irdelenmiştir. Çünkü Çanakkale Savaşı'na Yunanistan'ın katılması konusunda Kral Konstantin ve Başbakan Venizelos arasında 1915-1916 yıllarında yaşanan fikir ayrılıkları, Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali sırasında Yunan Ordusu içerisinde yaşanan iç çatışmalarda önemli bir rol oynayacaktır¹. Kral taraftarları ile Venizelos'u destekleyenler arasındaki çatışma, 1936 yılında General Metaksas'ın darbe yaparak tüm gücü kendisinde toplamasına kadar sürecektir.

Dolayısıyla bu çalışmada, Çanakkale Savaşı'nın Yunanca kaynaklarda ne şekilde işlendiğinin ortaya çıkarılması ve bu sayede daha sonraki yıllarda Yunan siyasetinde iyice açığa çıkacak olan Kral taraftarları ile Venizelos yandaşları arasındaki ayrılığın temellerinin oluşmasında Çanakkale Savaşı'nın rolünün belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada kullanılan Yunanca kaynaklarda, özellikle askeri tarih ve siyasi tarih konularındaki eserler ile dönemin en yaygın ulusal gazetesi olan Embos Gazetesi'nin incelenmesine öncelik verilmiştir.

1.Çanakkale Savaşı Öncesi Yunanistan

20 yüzyılın başında Yunanistan büyük çalkantılar içerisindeydi. Ülkenin 1897 yılında Osmanlı ile yapılan savaşta yenilmesi ve bu savaşın ardından yaşadığı ekonomik iflas², özellikle politikacılara karşı halkta nefret oluşmasını ve ordunun yönetime el koymak için hazırlık yapması sonucunu doğurmuştu. 1909 yılında Albay Nikaloas Zorbas yönetimindeki bir grup subay Atina yakınlarındaki Gudi semtinde, yönetime el koyduklarını açıkladı. Halkın da desteğini alan bu hareket, ordunun ve donanmanın yeniden yapılandırılması sözü veren Venizelos'un şahsında aradıkları

¹ 1.Dünya Savaşı'na Yunanistan'ın katılması ve Çanakkale Cephesi'ne Müttefikler yanında asker gönderilmesi konusunda Kral ile Venizelos'un yaşadığı anlaşmazlığın daha sonraki yıllarda Yunan siyasi yaşamında bir krize dönüşmesini ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz.: C.M. Woodhouse, **İ İstoria Enas Laou (Bir Halkın Tarihi)**, Turiki Yayınları, Atina, 2008, s.235-251.

² Yunanistan'ın 1897 yılında yaşadığı ekonomik iflasın nedenleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Elpidas Volgi, **Apo Tin Hreokopia Stin Anakampsi (İflastan Ekonomik Gelişmeye)**, Elefterotipia Yayınları, Atina, 2011.

politikacıyı bulmuştu. Ayrıca gelecek vaat eden Girit’li siyasetçi Elefteros Venizelos orduyla işbirliği yapması karşılığı başbakan olarak görevlendirilmişti³. Bu anlaşma ile Venizelos başbakanlık sayesinde istediği siyasi gücü elde etmiş, ordu liderleri ise kendileri gibi Yunanistan’ın yeni topraklar kazanmasını isteyen ve silahlanmaya para harcamaktan çekinmeyen bir siyasi lidere sahip olmuşlardı⁴.

Venizelos’un, Balkan Savaşları sırasında Yunanistan’a kazandırdığı Ege Adaları ve Batı Trakya, Yunanistan’da popülaritesinin artmasına neden oldu⁵. Bununla birlikte elde ettiği güç nedeniyle dış politikada daha atak davranmak isteyen Venizelos ile daha küçük fakat güçlü bir Yunanistan isteyen Kral Konstantin dış politika konusunda karşı karşıya geldi.

1915 yılına gelindiğinde Venizelos, başlayan savaşta İngiltere ve Fransa’nın yanında yer almak isterken Kral’ın askeri danışmanı ve Genelkurmay 2. Başkanı olan General Metaksas savaşa girmenin Yunanistan’a yıkım getireceğini öne sürerek istifa etti⁶. Yunan Kralı Konstantin de Alman İmparatoru Wilhelm’in kızkardeşi ile evli olması ve Bulgar Ordusu’nun Yunan Ordusu’ndan daha fazla savaşa hazır olduğunu düşünmesi nedeniyle İngiltere yanında savaşa girme fikrine sıcak bakmıyordu⁷.

Metaksas’a göre, Yunanistan bu savaşa İngiltere safında girse Almanya’nın müttefiki olan Bulgaristan bundan istifade ederek 2.Balkan Savaşı’nda kaybettiği Batı Trakya’yı işgal edebilirdi. Bu istifa Kral ile Venizelos arasında savaşa katılma konusundaki fikir ayrılığının daha da artmasına neden oldu.

2.Çanakkale Savaşı ve Yunanistan

Müttefiklerin İstanbul’u ele geçirerek Osmanlı Devleti’ni savaş dışı bırakmak ve Rus İmparatorluğu’na yardım ulaştırmak amacıyla başlattıkları Çanakkale Savaşı, Yunanistan’da yakından takip ediliyordu. Müttefik Devletler yanlısı Venizelos’a göre bu savaşın kazanılması Megali

³ Niki Maroniti, **To Kinima Sto Gudi Ekato Hronia Meta(100 Yıl Sonra Gudi Hareketi)**, Aleksandriya Yayınları, Atina, 2010, s.26-29.

⁴ Tanos Veremis, **İstoria Ton Elinotrikon Sheseon, (Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi)**, Sideris Yayınları, Atina, 2005, s.72.

⁵ Halkın gözünde Venizelos Yunanistan’ın topraklarını 64.000 kilometre kareden 108.000 kilometrekareye çıkaran bir liderdi.Tanos Veremis, **Megali Elines:Venizelos (Büyük Yunanlılar: Venizelos)**, Skai Yayınları, 8.cilt, Atina, 2009, s.67.

⁶ Andrea Stergiyu, “*Politiki Biografia Metaksas (Metaksas’ın Siyasi Biyografisi)*”, **İstoria Eladas (Yunanistan Tarihi)**, Fasikül 508, Atina, Ekim 2010, s.8-9.

⁷ Dionisos Çirigotis, **Neoteri Kai Singhroni Eliniki İstoria (Yakın Dönem ve Modern Yunanistan Tarihi)**, Piotita Yayınları, Atina, 2013, s.298-299.

İdea için büyük fırsatlar doğurabilirdi. Ayrıca denizleri kontrol altında tutan İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratması Yunanistan için yeni ufuklar açabilirdi⁸.

1 Mart 1915 tarihinde Embros gazetesinde çıkan haberde, muhabirlerin Bozcaada'dan bildirdiğine göre, ada açıklarında büyük bir filonun Türklere saldırmak için Ege'de toplandığı, İngiliz ve Fransız gemilerinin hedeflerinin Çanakkale olduğu, aynı zamanda Atina'da savaşa kimin yanında katılınması gerektiği konusunda Kral ile Hükümet arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunduğu ifade ediliyordu⁹.

17 Mart 1915 tarihinde çıkan Embros gazetesi ise müttefiklerin deniz hareketinin başlamak üzere olduğunu, bu hareketin arkasından müttefiklerin zorlanmadan boğazları geçebileceğini, Çanakkale'de geri kalan istihkamları yıkmak veya kontrol etmek için çok fazla kara askerine ihtiyaç duyulmayacağını yazıyordu. Gazeteye göre Müttefik hareketinin esas noktası Kilitbahir'de bulunan topçu bataryalarının susturulmasıydı. Müttefik filosuna Rus savaş gemilerinin de katıldığı hususu haberde özellikle vurgulanmıştı¹⁰.

Görüldüğü üzere Yunan basını adaların coğrafi konumunu kullanarak hareketin gelişimini izleyebilecek bir imkana sahipti. Bununla birlikte bahse konu haberin o dönemde Türkçeye çevrildiği veya bu haberden o dönemde istifade edildiğine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

19 Mart 1915 tarihinde yayımlanan Embros gazetesi ise müttefik filosunun Çanakkale'de yoğun Türk topçu ateşine maruz kaldığını, iki Fransız gemisinin battığını bununla birlikte cepheden halen bir açıklama gelmediğini ve net haberler elde edilemediğini açıklıyordu¹¹. Gazetenin 20 Mart 1915 tarihli sayısında müttefik filonun Çanakkale Boğazı'nda Türk torpilleri ve topçu ateşi nedeniyle ağır zayıat verdiği, bundan sonra boğazları aşmanın tek yolunun bir kara hareketi olacağı haberleri yer alıyordu¹².

20 Nisan 1915 tarihli sayısında ise müttefiklerin Çanakkale'ye kara hareketinin başlamak üzere olduğunu, müttefiklerin ilk öncelikle Kabatepe bölgesini ele geçirmeyi planladığı ve Türklerin askeri bakımdan inisiyatifi kaybettiklerini yazıyordu¹³.

Kara hareketi öncesi Yunanistan'ın savaşa katılması için müttefikler ile Venizelos arasında görüşmeler sürüyordu. Müttefikler ilk olarak

⁸ Veremis, a.g.e. s. 68-69.

⁹ **Embros Gazetesi**, 1 Mart 1915.Bkz.Ek-I.

¹⁰ **Embros Gazetesi**, 17 Mart 1915.

¹¹ **Embros Gazetesi**, 19 Mart 1915.

¹² **Embros Gazetesi**, 20 Mart 1915.

¹³ **Embros Gazetesi**, 20 Nisan 1915.

Venizelos'tan Çanakkale'de kara hareketına katılacak 15.000 asker ve Yunan donanmasının Ege'de müttefikler için görev yapmasını istediler. Bunun karşılığında ise Yunanistan'ın, Bulgaristan'a karşı toprak bütünlüğünü garanti ediyorlardı¹⁴. İngiltere 1916 yılında da savaşa girmesi karşılığında Yunanistan'a Kıbrıs'ı vermeyi önerecekti¹⁵.

23 Nisan 1915 tarihli Embros gazetesine göre müttefiklerin bu istekleri ve Venizelos'un fikirleri birbirini tamamlıyordu. Gazeteye göre Yunanistan'ın savaşa katılması konusunda Kral ve Venizelos arasında görüş farklılıkları mevcuttu ve savaşa kimin tarafında katılacağına ilişkin son karar henüz verilmemişti¹⁶.

Kral Konstantin'e göre Yunanistan'ın Almanya yanlısı bir politika izlemesi gerekiyordu. Bu sayede Almanya'nın müttefiği olan Bulgaristan'ın özellikle Kavala bölgesindeki toprak istekleri dizginlenebilirdi¹⁷. Bununla birlikte Yunan Donanması İngiliz Donanması ile karşılaşamayacak ölçüde güçsüz olduğundan, Yunanistan bir süre daha tarafsız kalmalıydı¹⁸.

Savaşa Müttefikler yanında katılmak ve Yunan askerlerini Çanakkale'ye göndermek isteyen Başbakan Venizelos, Kral Konstantin'in onayını alamayınca istifa etti. Bu Yunanistan'da 1936'ya kadar sürecek olan ve Kral taraftarları ile Venizelos taraftarlarının, siyasi anlamda Yunanistan'ın bölünmesine yol açacakları "Milli Bölünmenin" başlangıç amıydı¹⁹.

Venizelos görevinden ayrılmakla birlikte özellikle basını kullanarak Yunan Halkını savaşa İngilizlerin yanında girmeye ikna etmeye ve 1915 Ağustos'unda yapılacak seçimlerde kendisinin tekrar başbakan olması için kamuoyu desteği sağlamaya çalışıyordu²⁰.

Venizelos'a göre, Çanakkale cephesine asker göndermemek, Yunan tarihinin kaçırılmış en büyük fırsattı. Eğer bu sağlanmış olsaydı, Batı Anadolu kolaylıkla işgal edilebilecek, müttefiklerin verdiği garanti sayesinde

¹⁴ Çirigotis, a.g.e. s.306.

¹⁵ A.g.e. s., 308.

¹⁶ **Embros Gazetesi**, 23 Nisan 1915.

¹⁷ G.Ventiritis, **İ Ellas Tu 1910-1920 (1910-1920 Yılları arasında Yunanistan)**, Skepsisi Yayınları, Atina, 1981, s.337-338.

¹⁸ Veremis, a.g.e. s.71-72.

¹⁹ Panos Kriki, **O Rolos Tu Stratu Stin Ekseliksi Tis İstorias Eladas(Yunanistan Tarihinde Ordunun Rolü)**, Kultura Yayını, Atina, 2008, s. 79.

²⁰ Venizelos'un ilk istifasından sonra yürüttüğü faaliyetler hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Kostas Barbis, **Ethnikos Dihasmos (Milli Bölünme)**, Erodios Yayınları, Selanik, 2007.

de Makedonya ve Batı Trakya'yı Bulgaristan'a karşı korumak için Yunanistan'ın asker harcamasına gerek kalmayacaktı²¹.

Ayrıca Venizelos'a göre, Çanakkale'de müttefiklerin Yunan askeri desteği ile başarılı olmaları durumunda Yunanistan'ın Çanakkale Boğazı'nı işgal etmesinin yolu açılacak, böylece Karadeniz'de yaşayan Rumların, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırılması ve onlara destek sağlanması imkanı ortaya çıkacaktı.²²

Venizelos'un istifası müttefik devletlerde hoşnutsuzluk yaratmıştı. İngiltere ve Fransa, özellikle 18 Mart 1915 tarihinde uğradıkları yenilgi sonrası, Yunanistan'ın Çanakkale'de kara hareketinde yer alması için daha çok çaba sarf etmeye başladılar. Müttefiklerin desteğine sahip olan Venizelos 1915 yılı Ağustos ayında yeniden başbakan oldu²³.

Venizelos başbakan olduktan sonra müttefiklerin isteğine uygun bir şekilde Yunanistan'ın Almanya'nın müttefiği olan Bulgaristan ile savaşa girmesi ve Balkanlarda Bulgar-Avusturya Ordularının saldırıları karşısında zor durumda bulunan Sırbistan'a yardım sağlamak üzere seferberliği hızlandırdı²⁴. Ancak bu seferberlik hazırlıkları kendisi ile aynı fikirde olmayan Kral'la arasının daha da açılmasına neden olmuştu²⁵.

16 Ağustos 1916 tarihinde Venizelos müttefiklerden aldığı destekle Selanik'te geçici bir milli savunma hükümeti kurduğunu ilan etti. Böylece Yunanistan'da, Atina'da Kral'a sadık ve Almanya'yı destekleyen bir hükümetle, Selanik'te Venizelos'a sadık ve müttefikleri destekleyen iki hükümet aynı anda görevde bulunuyordu²⁶.

Venizelos'u desteklemek ve Yunanistan'ı savaşa zorlamak için, Venizelos'un davetiyle, içlerinde Gelibolu'dan çekilen birliklerinde bulunduğu, İngiliz ve Fransız askerleri tarafından Selanik işgal edildi²⁷. Müttefik askerlerin desteğini sağlayan Venizelos'un kurduğu Selanik'teki

²¹ Çirigotis, a.g.e. s. 307.

²² Nikos Hacıopolos, **Emis Elines:Polemiki İstoria Tis Singhronis Eladas (Biz Yunanlılar: Modern Yunanistan'ın Savaş Tarihi)**, Skai Yayınları, Atina, 2008, s.134-136.

²³ Konstantin Svolopulos, **İ Eliniki Ekswteriki Politiki 1900-1945 (Yunan Dış Politikası 1900-1945)**, Estias Yayınları, Atina, 1992, s.116-118.

²⁴ Konstantin Bakalopulos, **İstoria Tis Eladas (Yunanistan'ın Tarihi)**, Stamuli Yayınları, Atina, 2005,.s.402.

²⁵ **Ta Krisima Hronia Tu Ethniki Dihasmu 1915-1917(Milli Bölünmenin Kritik Yılları 1915-1917)**, Mizon Elinismu Kurumu Yayınları,Atina, 1996, s.45.

²⁶ **Embros Gazetesi**, 16 Ağustos 1916.Bkz:EK-V.

²⁷ Nikos Zaharopulos, **O Venizelos Sti Tessaloniki (Selanik'te Venizelos)**, Selanik, 1997, s.88-91.

hükümet 24 Kasım 1916 tarihinde Almanya ve bağlaşıklarına savaş ilan etti²⁸.

Müttefiklerden ve Venizelos'a sadık Yunan askerlerden oluşan birlikler, Alman yanlısı Kral Hükümeti'ni devirmek için, Atina üzerine yürümeye başladı. 14 Haziran 1917 tarihinde Venizelos, Atina'da Yunanistan'ın tek yasal hükümetinin başbakanı olarak yemin etti²⁹. 15 Haziran 1917 tarihinde, Kral Konstantin'in tahttan oğlu lehine feragat etmesiyle, tüm güç Venizelos'un eline geçti. Ne var ki Venizelos'la Kral taraftarları arasındaki milli bölünme son bulmayacak, Yunanistan'ın Anadolu macerasında aldığı yenilgide bu milli bölünmenin etkileri görülecekti.

Sonuç

Çanakkale Savaşı esnasında müttefikler yanında savaşa girmek için Çanakkale'ye asker göndermek isteyen Yunan Başbakanı Venizelos ile Yunanistan'ın savaşta mümkün olduğunca tarafsız kalmasını isteyen Kral Konstantin'in çatışması Yunanistan tarihinde milli bölünme adıyla anılacaktı.

Venizelos Çanakkale Savaşı'nı Büyük Yunanistan'ı kurmak için bir fırsat olarak değerlendirirken, Kral Konstantin ise akrabalık bağları ve Bulgaristan tehdidi nedeniyle İngiltere karşıtı bir politika izlemeyi savunuyordu. Bununla birlikte Kral Konstantin'i savaşa hemen katılmaktan alıkoyan bir diğer neden ise İngiliz Donanması'nın gücüydü.

Çanakkale Savaşı'nda müttefiklerin yenilgisi üzerine Venizelos'un desteklediği tez çökmüş, Kralın siyasi gücü artmıştı. Buna karşılık Venizelos, Yunanistan'ın savaşa girmesi için Fransız ve İngilizlerin Selanik'i işgal etmesini sağlamış ve Selanik'te kurduğu ikinci bir hükümetle Yunanistan'ın Almanya'ya karşı savaşa girmesinin önünü açmış, Kral ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı.

Ancak Kral Konstantin'in ülkeyi terk etmesine rağmen taraftarları ordu ve siyasi yönetim saflarında önemli mevkileri elde tutmaya devam etmişlerdi. Bu ise Yunan Ordusu içerisinde Venizelos ve Kral taraftarı subaylar arasında çatışmaya yol açmıştı. Bu çatışma Yunan Ordusu'nun Anadolu'yu istilası sırasında daha da açığa çıkacak ve Yunanca kaynaklara göre Sakarya Savaşı'nda Yunan Ordusu'nun aldığı yenilgide bu çatışmanın da büyük rolü olacaktı. Bu açıdan, Çanakkale Savaşı'na katılma ve savaşa Almanya veya İngiltere yanında girme konusunda Kral ile Başbakan

²⁸ Svolopoulos, a.g.e. s. 124.

²⁹ **Embros Gazetesi**, 14 Haziran 1917.Bkz. EK-VI.

Venizelos arasında yaşanan fikir ayrılığının Yunanistan'ın Anadolu işgali sırasında uğradığı başarısızlıkta önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ayrıca Kral Konstantin'in Almanya yanında savaşa girilmesi durumunda Almanya'dan taviz olarak ne alabileceği konusunda incelenmeye değer bir konudur. Müttefikler tarafından Çanakkale Cephesi'ne asker göndermesi karşılığında Venizelos'a, Bulgaristan saldırısına karşılık Yunanistan'ın toprak bütünlüğünün savunulması ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi önerilmişti. Almanya'nın müttefikleri olan Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının bir kısmının Balkan Savaşları sırasında Yunanistan tarafından işgali göz önüne alındığında, Almanya'nın Kral Konstantin'e Almanya yanında savaşa katılma konusunda hangi öneriyi sunduğu bilinmemektedir. Bu konuda yapılan araştırmada Almanya'nın kendi yanında savaşa girmesi için Yunanistan'a ne önerdiği konusunda bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu konunun ileride Yunanca ve Almanca kaynaklardan karşılıklı olarak incelenmesini ilginç veriler ortaya çıkarabileceği kıymetlendirilmektedir.

Sonuçta Yunanca kaynaklar kullanılarak yapılan bu çalışmada kullanılan bilgiler ışığında, Çanakkale Savaşı'nın sadece kendi tarihimiz açısından değil, Yunan siyasi tarihinde milli bölünmeyi başlattığı için Yunanistan açısından da bir dönüm noktası olduğu değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Bakalopoulos, Konstantin, **İstoria Tis Eladas (Yunanistan'ın Tarihi)**, Stamuli Yayınları, Atina, 2005.
- Kostas Barbis, **Ethnikos Dihasmos (Milli Bölünme)**, Erodios Yayınları, Selanik, 2007.
- Çirigotis, Dionisos, **Neoteri Kai Singhroni Eliniki İstoria (Çağdaş Yunan Tarihi)**, Piyotita Yayınevi, Atina, 2010.
- Hacopoulos, Nikos, **Emis Elines:Polemiki İstoria Tis Singhronis Eladas (Biz Yunanlılar: Modern Yunanistan'ın Savaş Tarihi)**, Skai Yayınları, Atina, 2008,
- Kriki, Panos, **O Rolos Tu Stratu Stin Ekseliksi Tis İstorias Eladas (Yunanistan Tarihinde Ordunun Rolü)**, Kultura Yayını, Atina, 2008.
- Maroniti, Niki, **To Kinima Sto Gudi Ekato Hronia Meta(100 Yıl Sonra Gudi Hareketi)**, Aleksandriya Yayınları, Atina, 2010.
- Mizon Elinismu Kurumu Yayınları, **Ta Krisima Hronia Tu Ethniki Dihasmu 1915-1917 (Milli Bölünmenin Kritik Yılları 1915-1917)**, Atina, 1996.

- Svolopoulos, Konstantin, **İ Eliniki Ekswteriki Politiki 1900-1945 (Yunan Dış Politikası 1900-1945)** Estias Yayınları, Atina, 1992.
- Stergiyu, Andrea, “Politiki Biografia Metaksas (Metaksas’ın Siyasi Biyografisi)”, **İstoria Eladas (Yunanistan Tarihi)**, Fasikül 508, Atina, Ekim 2010.
- Ventiritis, G., **İ Ellas Tu 1910-1920 (1910-1920 Yılları arasında Yunanistan)**, Skepsisi Yayınları, Atina, 1981.
- Veremis, Tanos, **Megali Elines:Venizelos (Büyük Yunanlılar: Venizelos)**, Skai Yayınları, 8.cilt, Atina, 2009.
- , **İstoria Ton ElinoTurkikon Sheseon, (Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi)**, Sideris Yayınları, Atina, 2005.
- Volgi, Elpidas, **Apo Tin Hreokopia Stin Anakampsi (İflastan Ekonomik Gelişmeye)**, Elefterotipia Yayınları, Atina, 2011.
- C.M. Woodhouse, **İ İstoria Enas Laou (Bir Halkın Tarihi)**, Turiki Yayınları, Atina, 2008.
- Zaharopoulos, Nikos, **O Venizelos Sti Tessaloniki (Selanik’te Venizelos)**, Selanik, 1997.

Gazete

- Embros Gazetesi (1-17-19-20 Mart 1915; 23 Nisan 1915;16 Ağustos 1916; 14 Haziran 1917)

EKLER

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΝΗΡΩΤΕΩΣ ΕΣΤΕΡΙΚΟΥ ΕΣΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΣΙΑ	Αρ. 18	ΕΣΤΕΙΑ	Αρ. 50
ΑΜΒΟΣ	0	ΕΣΜΟΣ	10
ΠΟΣΟΣ	1	ΠΡΟΣΟΣ	2

Απ' αυτή τη διαφορά λαμβάνει τον όρο τον οποίο ονομάζουμε:

ΕΣΙΑ... Αρ. 18... ΕΣΜΟΣ... Αρ. 10... ΕΣΤΕΙΑ... Αρ. 50... ΠΡΟΣΟΣ... Αρ. 2...

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΕΣΤΕΙΑ Αρ. 50... ΕΣΜΟΣ 1... ΠΡΟΣΟΣ 2...

1^η ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΡΜΑΣ ΔΙΑΔΡΜΑΣ ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

1^η ΙΜΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΦΥΛΑΚΟΣ ΔΕΠΤΑ 5

ΕΜΠΡΟΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
 ΓΙΑΚΩΤΗΣ: Δ. ΟΙΚ. ΚΑΛΑΪΘΕΑΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κ. ΑΥΓΕΡΗΣ

Ν^ο 1309 ΑΡΙΘΜΟΣ 6697 Ἐπιτομή τελευτῶν 136 - ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ἀριθμὸς 8 Ἐν Ἀθήναις 1 Μαρτίου 1915.

Ἡ ΤΕΤΙΧΗ ΠΑΡΑΤΗΡΩΣ ΤΩΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΤΟΥΝΟΥΔΕΤΕΡΩΝ

Ὁ πόλεμος ἔχει ἰσχυρὰ ἀναπτύξει τὴν ἀνταρξία τοῦ ἑθνικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ πόλεμος ἔχει ἀναπτύξει τὴν ἀνταρξία τοῦ ἑθνικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ πόλεμος ἔχει ἀναπτύξει τὴν ἀνταρξία τοῦ ἑθνικοῦ χαρακτῆρος.

Ἡ ΤΕΤΙΧΗ ΠΑΡΑΤΗΡΩΣ ΤΩΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΤΟΥΝΟΥΔΕΤΕΡΩΝ
 Ἡ ΤΕΤΙΧΗ ΠΑΡΑΤΗΡΩΣ ΤΩΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΤΟΥΝΟΥΔΕΤΕΡΩΝ
 Ἡ ΤΕΤΙΧΗ ΠΑΡΑΤΗΡΩΣ ΤΩΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΤΟΥΝΟΥΔΕΤΕΡΩΝ

ΑΙ ΠΥΛΩΠΟΛΙΤΕΣ ΤΩΝ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΩΝ ΕΝ ΤΕΚΛΙΑΜΑ ΤΟΥ ΥΠΑΡΧΟΥΣ

Ἡμερῶσιον ΣΥΝΤΑΚΤΗΡ ἸΩΑΝΝ.

ΤΕΚΛΙΑΜΑ ἢ Τεκλιανή. Ἡ πόλις τοῦ Σαγγαρίου. Ἀπὸ τῆς ἀποκατάστασης τοῦ Σαγγαρίου ἔκτισε ἡ πόλις τοῦ Τεκλιᾶμα. Ἡ πόλις τοῦ Τεκλιᾶμα ἔκτισε ἡ πόλις τοῦ Τεκλιᾶμα. Ἡ πόλις τοῦ Τεκλιᾶμα ἔκτισε ἡ πόλις τοῦ Τεκλιᾶμα.

EK-I-Embros Gazetesi, 1 Mart 1915.